

Discussie, statistiek en standaard- formulieren:

de veepest in de Oostenrijkse Nederlanden en haar bronnen (1769–1785)

Filip Van Roosbroeck

Doorheen de achttiende eeuw werd Europa getroffen door uitbraken van veepest, een dodelijke veeziekte.¹ Deze ziekte, verwant aan de mazelen maar vooral gekenmerkt door haar hoge sterftegraad, dook tot in 1920 geregeld op in Europa en werd uiteindelijk in 2011 uitgeroeid. Ook in de Oostenrijkse Nederlanden – het huidige België – maakte deze ziekte geregeld slachtoffers. Bij de derde grote uitbraakgolf, die onze grenzen bereikte in 1769, werd er een grootschalige bestrijdingspolitiek opgestart waarbij dieren preventief werden geslacht en hun eigenaars werden vergoed. Zowel door tijdgenoten als latere historici werd deze politiek beschouwd als een goed voorbeeld van de verwezenlijkingen van de moderne, rationele staat, die door doelgerichte interventie de veestapel wist te behoeden voor een groot onheil. Aanvankelijk leek ze dan ook goed te werken: in de regio rond Gent waar de ziekte eerst opdook, bleven de verliezen beperkt.

Toen de ziekte zich in 1770 en 1771 verspreidde naar de Vlaamse kustregio liep het echter mis. In deze vruchtbare polders, waar commerciële veeteelt een grote rol speelde, leden boeren grote verliezen. Ontvangsten van het 'bestiaalgeld' (een belasting op vee) daalden in deze regio met wel 35 tot 40%, tegenover gemiddeld slechts 5% in het binnenland, wat een grote sterfte suggereert.² In de kasselrij Veurne bijvoorbeeld stierven er zo'n 13.000 dieren, of ongeveer 36% van het totaal.³ Uiteindelijk werd de slachtpolitiek in delen van deze regio zelfs voor een korte periode afgeschaft omdat ze niet in de praktijk te brengen viel of gewoon te duur zou uitvallen. In de kasselrij van het Brugse Vrije ontstond er een verhitte discussie met de centrale overheid over de reden van dit tijdelijk falen van de slachtpolitiek: volgens de centrale overheid volgde de kasselrij haar bevelen niet goed op; het Vrije protesteerde dat het door het open landschap en de grote kuddes gewoon onmogelijk was om de ziekte in te dijken.

1 Voor de identificatie van de verantwoordelijke ziekte als de veepest, zie F. Van Roosbroeck, 'De epizoötie van 1769–1785 in de Oostenrijkse Nederlanden: waaraan stierven zoveel runderen?', in *Geschiedenis der geneeskunde* 14:6 (2010) 329–335.

2 RAG, SvV, inv. 11156A-11165; RAG, *Raad van Vlaanderen*, inv. 32007-32009; RAB, *Triage Brugse Vrije*, inv. 503.

3 D. Dalle, 'De verwoestingen aangericht door de veeplaag en de sterkte van de rundveestapel in Veurne-Ambacht in de tweede helft van de 18de eeuw', *Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, Nieuwe Reeks*, 13 (1959) 99–102

Foto links: algemeen Rijksarchief, Geheime Raad 1247/A. Volgens de kasselrijoverheid van het Brugse Vrije bemoeilijkte het open landschap van haar kustpolders de veepestbestrijding.

Latere historici kozen voornamelijk de kant van de centrale overheid.⁴ Maar aan de hand van een unieke reeks bronnen is het mogelijk om deze vraag – hoe kunnen we de excessieve sterfte in de kustvlakte verklaren? – opnieuw te stellen en met grotere zekerheid te beantwoorden. Om hun argumenten te staven, verzamelden de verschillende overheden statistische informatie. Deze veetellingen, standaardformulieren en rapporten zijn nog altijd te vinden in verschillende rijksarchieven en lokale archieven en bieden een uniek inzicht in de situatie op het achttiende-eeuwse platteland. In deze bijdrage zullen we eerst de gebeurtenissen in het Brugse Vrije beschrijven en vooral de conflicten tussen de centrale overheid en de kasselrij van naderbij bekijken. Daarna maken we kennis met de bronnen die er voor deze periode bewaard zijn gebleven, en tenslotte worden deze bronnen gebruikt om het abnormale gedrag van de veepest te verklaren.

De veepest in het Vrije

De derde uitbraakgolf van veepest in het graafschap Vlaanderen, na die van de jaren 1710 en jaren 1740, begon met een ziektegeval in Daknam in oktober 1769. De ziekte verspreidde zich al snel tot in Gent en omgeving en na een periode van onzekerheid werd er op 11 januari 1770 een edict uitgevaardigd waarmee de te volgen procedure op punt werd gesteld. Eigenaars die vermoedden dat hun dieren ziek waren moesten dit binnen de vier uur rapporteren aan hun lokale bestuurders. Hierop volgde een inspectie met een plaatselijke expert. Als deze oordeelde dat het inderdaad om veepest ging, moest al het vee in de stal worden geslacht en vergoed. Ander materiaal dat in de stal aanwezig was, werd verbrand. Eveneens moesten de gedeputeerden van de Staten van Vlaanderen (belast met het dagdagelijks bestuur van het graafschap) of de kasselrij (een bovenlokaal niveau) verwittigd worden en hun verdere instructies worden opgevolgd.

In 1770 verspreidde de ziekte zich, met geïsoleerde uitbraken in het Land van Dendermonde, het Land van Waas, en de kasselrij Ieper. Ook aan de kust, in de kasselrij Veurne en het Brugse Vrije, werden er doorheen de winter uitbraken gerapporteerd. Het was dus nodig om dit edict ook daar in de praktijk te brengen.

Hoe dit gebeurde wordt misschien het beste geïllustreerd door een reeks gebeurtenissen in het Brugse Vrije. Een aantal schepenen van deze kasselrij werden op pad gestuurd als commissarissen (de bronnen spreken van zes of zeven verschillende individuen).⁵ In deze rol vervulden zij verschillende functies: ze organiseerden *cordon sanitaires* aan de grenzen van het Vrije als er nabije gevallen van ziekte werden gemeld,⁶ onderzochten geruchten van ontduiking,⁷ en waren aanwezig indien er zieke dieren werden gerapporteerd. Hierbij moesten ze geregeld de situatie beoordelen of verder advies vragen. In Bikschote bijvoorbeeld, meldden experts dat zieke dieren aan de herstellende hand waren. Commissaris Ruysenaere, in de stal aanwezig, schreef zijn superieuren en zorgde er uiteindelijk voor dat de dieren toch geslacht werden, zoals de edicten voorschreven en een autopsie ondergingen. Bovendien verzekerde hij zich ervan dat de runderen van nabijgelegen bedrijven zo ver mogelijk uit de buurt werden gehouden.⁸ In andere gevallen organiseerden de commissarissen wegblokkades of stelden ze bewakers op, informeerden ze de verschillende actoren, zorgden ze voor de inspectie door experts, of beslisten ze dat sommige dieren veilig genoeg waren om niet te slachten.⁹ Hierin moesten ze een balans zien te vinden tussen de strenge normen en de gevoeligheden van de landelijke bevolking. Hoewel echte incidenten zeldzaam waren,¹⁰ werd het snel duidelijk dat de edicten als zeer belastend werden ervaren.¹¹

4 Zie bvb. F. Vallat, 'Les Pays-Bas autrichiens précurseurs européens en police sanitaire 1769–1776', *Scientific and technical review of the Office International des Epizooties*, 25:3 (2006) 951–960; R. De Herdt, 'Het uitroeien van de runderpest in Vlaanderen (1769–1785). Regeringsmaatregelen en oppositie ertegen', *Tijdschrift voor industriële cultuur* 83 (2003) 73–87.

5 Rijksarchief Brugge (verder RAB), *Bundels Brugse Vrije* (verder BBV), inv. 603. Brief van Brugse Vrije, 21 oktober 1770.

6 Rijksarchief Gent (verder RAG), *Staten van Vlaanderen* (verder SWV), inv. 751. Brief van Pruyssenaere de la Wostyne.

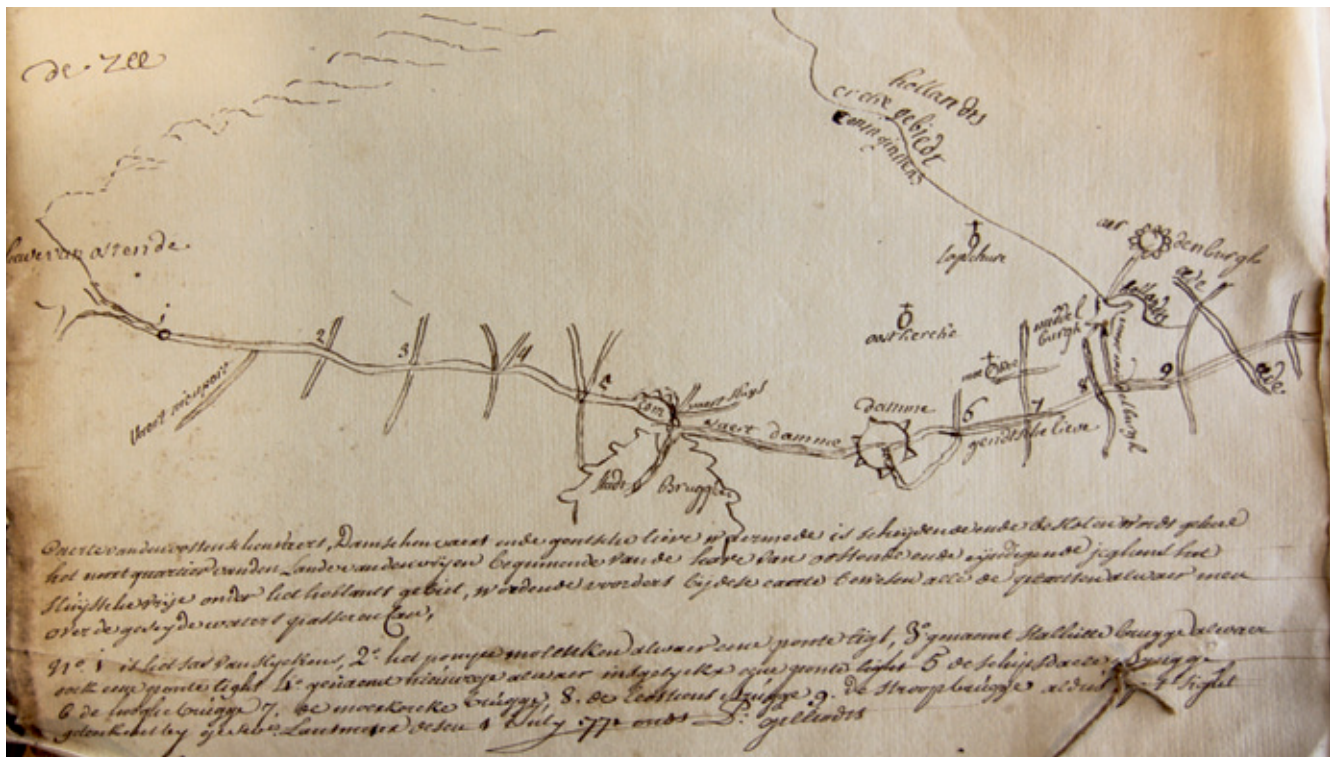
7 RAB, BBV, inv. 599. Brief van De Donquers, (01 oktober 1770); RAB, BBV, inv. 603. Brief van Vanden Bogaerde, 13 oktober 1770.

8 RAB, BBV, inv. 599. Brief van Ruysenaere, 16 september 1770.

9 RAB, BBV, inv. 598. Brief van plaatselijk bestuur van Bikschote.

10 Maar zie RAB, BBV, inv. 599. Brief van lt. Joris, 09 oktober 1770 voor een uitzondering.

11 RAB, BBV, inv. 599. Brief van Simon, 23 oktober 1770.

Rijksarchief Brugge, Bundels Brugse Vrije 598. Dit kaartje toont de loop van het cordon dat het gehele noordkwartier van het Brugse Vrije afsloot.

Hoewel deze commissarissen hun taken naar beste behoren lijken te hebben uitgevoerd werden ze al snel overrompeld door de schaal van de uitbraak zodra die begon uit te deinen in de polders. Het Vrije moest in het begin van november 1770 rapporteren dat ze nog geen inschatting kon opsturen van de kosten die waren gemaakt omdat d'afsetentheyd van verscheyde onse commissarissen, ende den troubel den welcken d'executie van haere majesteys edict aditioneel in een canton soo abundant heeft veroorsaect tot een achterstand had geleid.¹² In januari, nadat de ziekte zich had uitgebreid tot het noorden, moesten ze zelfs melden dat één enkele commissaris instond voor gelijktijdige uitbraken in wel tien verschillende parochies. Vergezeld van een troep soldaten kon hij alleen maar zo goed mogelijk proberen de getroffen kuddes te isoleren: al zijn andere taken – het slachten en begraven van dieren, het schrijven van rapporten, het uitkeren van schadevergoedingen – hadden grote vertraging opgelopen.¹³

12 RAG, SvV, inv. 11178. Brief van het Brugse Vrije, 04 november 1770.

13 RAB, BBV, inv. 599. Rapport door het Brugse Vrije, 05 januari 1771.

Het is moeilijk om in te schatten hoe vaak dergelijke situaties voorkwamen. Desondanks zijn de klachten van commissarissen en kasselrijen veelzeggend, en dragen ze bij tot een impressie van mank lopende communicatie. De gedeputeerden van de Staten van Vlaanderen, bijvoorbeeld, werden wel geïnformeerd over nieuwe uitbraken maar moesten vaak terugschrijven om opheldering te vragen omdat belangrijke details vergeten waren. Andere keren moesten ze dan weer antwoorden met een gedetailleerde reeks instructies om de fouten of vergissingen van lokale overheden te corrigeren.¹⁴ Erger was dat ontbrekende en vertraagde informatie leidde tot spanningen tussen de centrale overheid en haar ondergeschikte besturen. De volgende episode illustreert dit.

14 RAG, SvV, inv. 11178. Brief van de gedeputeerden van de Staten van Vlaanderen, 01 november 1770.

Op 21 januari 1771 stuurde de Geheime Raad een brief naar de kasselrij Ieper, waarin ze verklaarde verbaasd te zijn rapporten te hebben ontvangen dat de

ziekte zou opgedoken zijn in vijf of zes dorpen. Daarna waren de dieren daar onder bewaking opgesloten in hun stal zonder dat de voorschriften werden nageleefd en zonder dat de eigenaars geneesmiddelen mochten toedienen.¹⁵ Twee dagen later volgde er een nog strengere brief: de commissarissen van de kasselrij werden ontheven van hun opdracht en in hun plaats werd er een door de centrale overheid gecontroleerde commissaris voor West-Vlaanderen aangesteld, een zekere luitenant Joris, die hun taken zou overnemen.¹⁶

Het antwoord van de kasselrij leper verraaft, nogmaals, een communicatieprobleem. Ze verklaarde dat de edicten slechts in een handvol gevallen versoepeld waren, na een bedachtzame studie van plaatselijke rapporten en enkel daar waar zieke dieren al tekenen van herstel hadden getoond. Daarenboven vonden ze dat datgene waarvan ze beticht werden "*peu reflexies*" was: dat de stallen in kwestie onder bewaking stonden bewees dat de dieren niet zomaar aan hun lot werden overgelaten. Bovendien had alles plaatsgevonden na nauw overleg met de vertegenwoordiger van de centrale overheid in Vlaanderen (de zogeheten 'raadsfiscaal'), iets waarvan de Geheime Raad blijkbaar niet op de hoogte was.¹⁷

Uit de voorgaande discussie kunnen we concluderen dat de uitbraken in de kustregio al snel leidden tot de volgende situatie: naarmate de ziekte zich verspreidde, werd het voor de kasselrijen steeds moeilijker om adequaat te reageren. De vele verantwoordelijkheden die waren toegewezen aan de commissarissen betekenden dat ze niet altijd even snel informatie konden doorgeven naar hogere niveaus; lokale moeilijkheden zorgen er soms voor dat de edicten niet altijd volledig konden worden uitgevoerd. Bovendien hadden lokale gezagsdragers het soms moeilijk om de vele vereiste maatregelen altijd correct en prompt uit te voeren, wat zorgde voor verwarrende rapporten of een langdurige briefwisseling noodzakelijk maakte. Op zijn beurt leidde dit tot twee problemen. Vooreerst hadden de kasselrijen en de gedeputeerden van de Staten van Vlaanderen het moeilijk om de centrale overheid ervan te overtuigen dat de slachtpolitiek niet overal een even goede oplossing was, maar het was eveneens moeilijk om zelf een goed beeld te krijgen van wat er precies aan de hand was. Daarnaast kon de centrale overheid er zich niet van verzekeren of de gedeputeerden van de Staten van Vlaanderen en de kasselrijen zich inderdaad nog met de volle overtuiging aan het inzetten waren voor de slachtpolitiek of deze bepalingen juist aan het ontduiken waren. In feite was deze politieke crisis van 1771 dus eveneens een epistemologische crisis: dat wil zeggen, fundamenteel ging het over de vraag hoe feiten over de toestand op het terrein moesten worden verzameld, hoe ze geloofwaardig moesten worden gemaakt, en hoe anderen van hun geloofwaardigheid moesten worden overtuigd.

Statistiek en standaardformulieren

Het probleem waarmee gedeputeerden en kasselrijen worstelden was het volgende: de centrale overheid hechtte geen geloof aan de feiten die deze laatsten rapporteerden omdat zij zelf als ongeloofwaardig werden aanzien. Zodoende was het probleem dubbel: niet enkel moesten er meer betrouwbare feiten gegenereerd worden, maar – minstens even belangrijk – moest eveneens de *schijn* van betrouwbaarheid gewekt worden.

Hoe dit gebeurde, kunnen we zien aan de hand van twee voorbeelden. In januari 1771 was er een uitbraak van veepest in Brugge, waarbij de gedeputeerden niet tevreden waren met de rapporten die hen toegezonden waren door de lokale magistraat. Er ontbraken namelijk details en de oorzaak van de verspreiding van de ziekte was volgens hen onvoldoende onderzocht.¹⁸ Er waren vergelijkbare

15 Algemeen Rijksarchief (verder ARA), *Geheime Raad* (verder GR), inv. 1247/B. Brief van de Geheime Raad, 21 januari 1771.

16 ARA, GR, inv. 1247/B. Brief van de Geheime Raad, 23 januari 1771.

17 ARA, GR, inv. 1247/B. Brief van de kasselrij leper, 24 januari 1771.

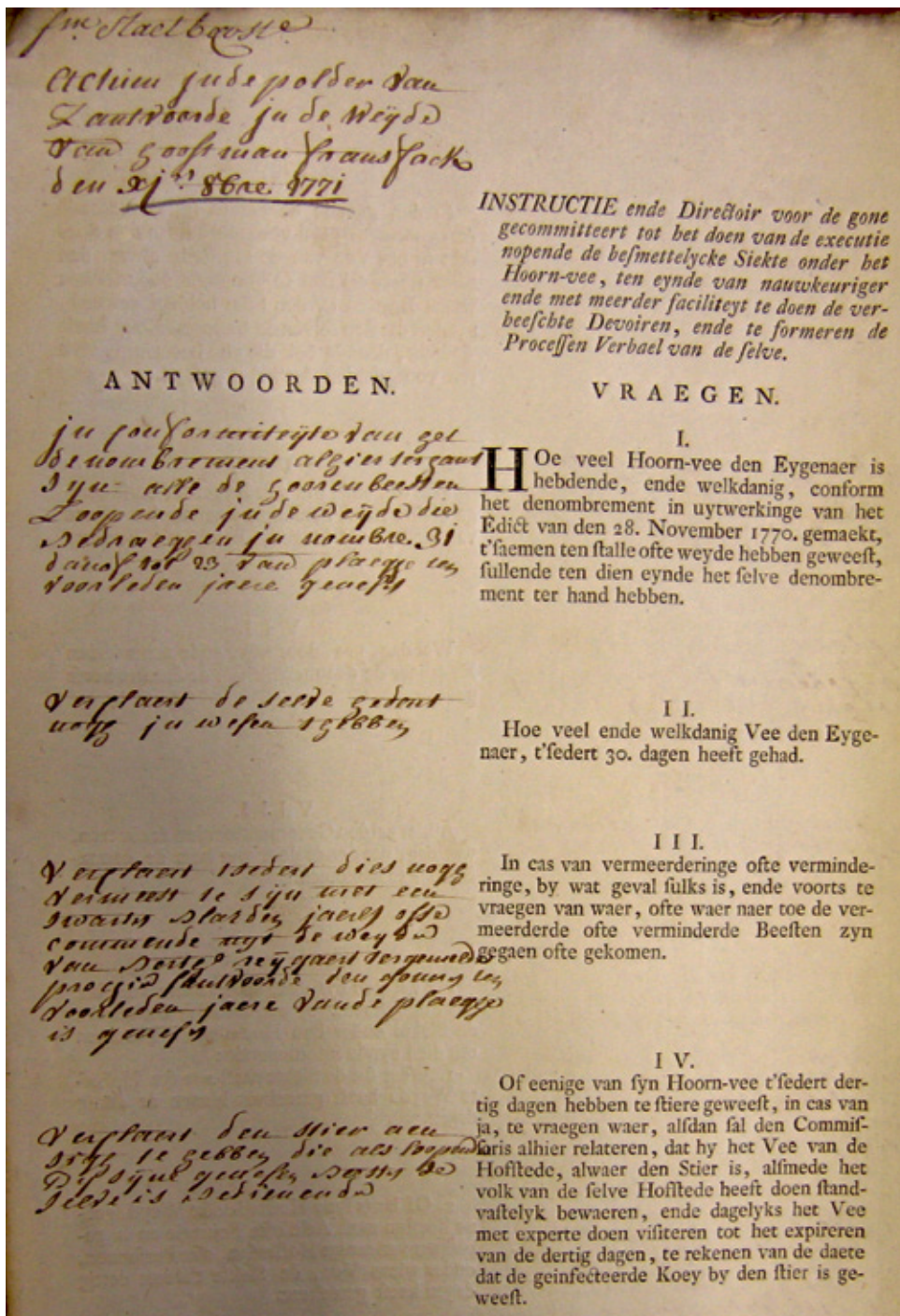
18 RAG, SvV, inv. 753. Brief van Vilain XIII, 09 januari 1771.

problemen met rapporten uit locaties binnen de kasselrij van Kortrijk en de Oudburg van Gent.¹⁹ Eerder dan simpelweg een vermanende brief naar deze lokale overheden te schrijven, besloten de gedeputeerden om gedetailleerde instructies op te stellen voor toekomstig gebruik, gedrukt in grote hoeveelheden en met voldoende plaats in de kantlijn om antwoorden te noteren.²⁰

19 Rijksarchief Anderlecht, *Staten van Brabant*, inv. kartons 468/14. Document getiteld: 'Precis des pieces relatives a la mortalités du betail en flandres depuis le 17 janvier 1770 jusqu'au _____ pour servir a la formation d'un memoire historique et reflexions relativement a cette matiere', nota van 08 januari 1771.

In zijn meest gebruikelijke vorm behelsde dit formulier 41 punten. De eerste vijf vroegen naar de grootte van de kudde van de eigenaar, of er onlangs dieren

20 RAG, SvV, inv. 753. Brief van de gedeputeerden van de Staten van Vlaanderen, 25 januari 1770.

Rijksarchief Gent, Staten van Vlaanderen 11156A. Een ingevuld standaardformulier uit Zandvoorde.

waren aangekocht of verkocht, waar deze vandaan kwamen of heen gingen, en of er dieren naar de stier gebracht waren. Vragen zes tot acht gingen na wanneer en in welke dieren de eigenaar tekenen van ziekte had opgemerkt, aan wie hij dit gerapporteerd had en wanneer, en wanneer dit rapport de commissaris had bereikt. Vraag negen bestond uit tien punten waarmee de contacten van de dieren en de lokale situatie in kaart werden gebracht, en waarbij zowel de eigenaar als de commissaris werd gevraagd hoe zij dachten dat de kudde besmet was geraakt. De tiende vraag informeerde naar de voeding van de dieren en of ze remedies hadden gekregen. In vraag elf tot zestien werden de aanwezige experts genoteerd, de tekenen en symptomen die zij hadden vastgesteld, evenals de waardering die zij gaven aan zowel het vee als aan de mest en andere te vergoeden objecten. De volgende negentien punten behandelden de omgeving en het interieur van de stal en herinnerden de commissaris aan verschillende taken die hij moest uitvoeren (punt 27, bijvoorbeeld, leest *Dat hy den Ael-put, indien'er eenig is, heeft geruymt, ende de Aele acht voeten diep gedolven*). Vraag 36 beval de commissaris om te nemen *alle andere voorsorgen om de verbredinge van de Siekte te beletten die de Placcaerten voorschryven, en die syne prudentie ende ondervindinge zullen aenwysen volgens de omstandigheden van de saeke, ende wanof hy hier in marge relaes zal doen*. De overige punten waren eveneens instructies; het formulier eindigde met de vraag of er enige reden was om te denken dat de eigenaar had gelogen of zijn taken had verwaarloosd, in welk geval de commissaris burens en dienstbodes moest ondervragen en verdere details op het formulier moest noteren. Ook werden er bij verschillende formulieren bijkomende documenten gevoegd: schetsen van de lokale omgeving, extracten uit veetellingen of een uitgeschreven rapport.²¹

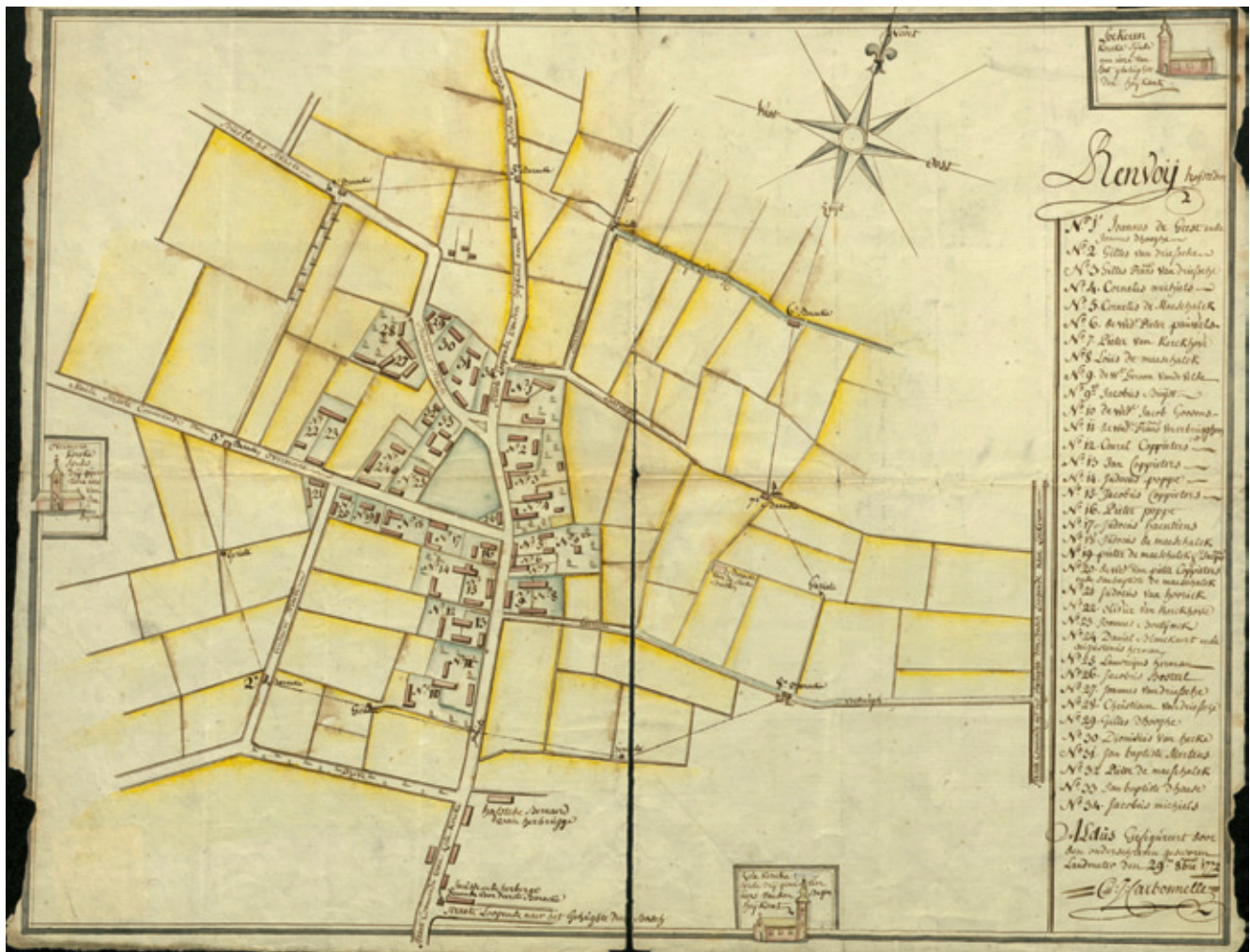
Zodoende vormden deze standaardformulieren een wat eigenaardige mengeling tussen vragenlijst en checklist, die de commissarissen duidelijk maakte wat ze moesten doen en die eveneens voorschreef welke informatie er aan hogere autoriteiten moest worden doorgegeven. Raadsheer De Causmaecker (die de raadsfiscaal verving tijdens een periode van ziekte), leek dit een uitermate goed idee te vinden en stuurde het Vrije van Brugge een honderdtal exemplaren op in augustus van 1771, met de mededeling:

*et comme il a ete souvent remarqué que les devoirs qu'exigent les ordonnances emanées a l'occasion de la maladie contagieuse se sont remplis peu exactment a cause que les commis aux executions n'ont pas dans ce moment devant les yeux le preces de tous lesdits devoirs, que d'ailleurs on ne peut pas voir des proces verbeaux les omissions qui y sont glissées, d'on il resulte, que ni vous messieurs, ni tous autres ne peuvent faire supplier ou redresser, ce en quoi il a eté manqué, nous avons cru de la plus grande utilité de former le directoire dont nous vous envoions ci joins 100. exemplaires pour les repartir parmi vos commis et les gens de loi subalternes au la maldie siege et est voisine.*²²

Het is misschien wat raar dat De Causmaecker deze brief pas stuurde op het einde van augustus terwijl deze formulieren als sinds juli in het Vrije gebruikt werden (evenwel niet bij elke uitbraak). Dit valt echter te verklaren doordat er precies in deze maand hevige discussie uitbrak tussen het Vrije en De Causmaecker over de acties van commissarissen in het veld. De Causmaecker eiste de exacte uitvoering van de regels terwijl het Vrije er op stond dat afwijkingen van de norm soms onvermijdelijk of zelfs nodig waren. Zodoende zagen beide kanten voordelen aan de introductie van de formulieren. Enerzijds

21 De meeste hiervan zijn afzonderlijk bewaard; een totaal van 38 kan gevonden worden in RAG, *Kaarten en Plannen*, inv. 134, 1062, 1558, 1561-1563, 1566-1588, 1590-1593, 1603, 1647, 1648, 1655 en 2441. Al deze kaartjes zijn afkomstig uit de kasselrij Kortrijk.

22 'En zoals vaak opgemerkt wordt dat de taken die opgelegd worden door de ordonnaties uitgevaardigd ter gelegenheid van de besmettelijke ziekte weinig exact worden uitgevoerd omdat de verantwoordelijken voor hun uitvoer op dat moment niet een precieze lijst van alle genoemde taken voor zich hebben, dat men daarenboven niet in de proces verbaalen kan zien wat er ontbreekt of vergeten is, waaruit resulteert dat noch jullie heren, noch enige anderen kunnen doen leveren of rechtzetten wat er ontbreekt. [Daarom] hebben wij het van de grootste nut bevonden om de gids op te stellen waarvan wij u hierbij 100 exemplaren sturen om te verdelen tussen uw commissarissen en het lokaal bestuur van de plaatsen waar de ziekte heerst of nabij is'. RAB, *BBV*, inv. 601. Brief van De Causmaecker, 30 augustus 1771.

Rijksarchief Gent, Kaartenverzameling 1562. Ook kaartjes werden vaak samen met de formulieren opgesteld en opgestuurd.

dienden ze om de acties van commissarissen in het veld te disciplineren, door hen een duidelijke checklist te geven van de acties die ze moesten ondernemen en de informatie die ze moesten bieden. Anderzijds, en misschien belangrijker, zorgde de structuur van het formulier, de gestandaardiseerde informatie en de hoeveelheid aan sprekende details die het bevatte voor een schijn van waarschijnlijkheid en transparantie. Dit was natuurlijk niet meer dan een schijn: vee-eigenaars konden nog altijd liegen of zaken verzwijgen; commissarissen konden nog altijd informatie verhullen of verkeerd weergeven. Desondanks dienden deze gestandaardiseerde rapporten als een verslag van de gebeurtenissen in het veld dat iedereen accepteerde.²³ Op deze manier konden feitelijke discussies sneller afgerond worden: als De Causmaecker beweerde dat de edicten niet correct werden uitgevoerd of als het Vrije zei dat de ziekte gewoon niet onder controle kon worden gebracht, kon dit nu beslecht worden door het raadplegen van een objectieve bron – of preciezer, een bron die door iedereen als objectief werd aanzien.

Het tweede voorbeeld behelst het verzamelen van statistische gegevens, die daarna in tabellen werden weergegeven.²⁴ Net zoals de formulieren was ook dit het initiatief van lagere overheden – in dit geval het Brugse Vrije – maar nadien door de centrale overheid gepromoot. In november 1770, op een moment dat

23 Cf. B. Marick, 'A manglish way of working. Agile software development', in: A. Pickering en K. Guzik (red.), *The mangle of practice. Science, society, and becoming* (Durham and London 2008) 190; C. Mukerji, 'Cartography, entrepreneurialism, and power in the reign of Louis XIV. The case of the Canal du Midi', in: P.H. Smith en P. Findlen (red.), *Merchants and marvels. Commerce, science, and art in early modern Europe* (New York en London 2002) 256; A. Sandman, 'Mirroring the world. Sea charts, navigation, and territorial claims in sixteenth-century Spain', in *ibidem*, 83–108.

24 Cf. A.A. Rusnock, *Vital accounts. Quantifying health and population in eighteenth-century England and France* (Cambridge 2008).

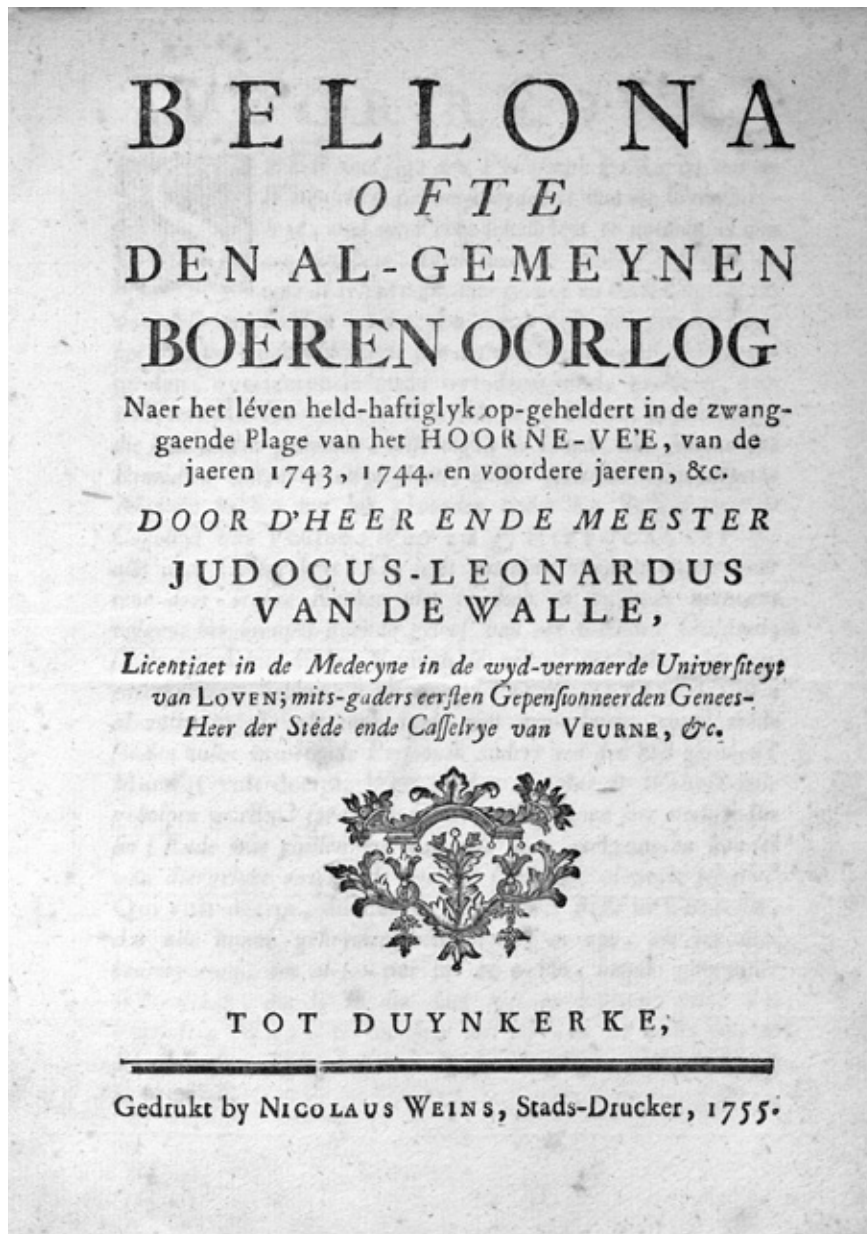
Lijste der hoornbeesten bevonden
*in het formieren van het denombrement der prochie Ende heerw:
 :lijckheden van oostcamp, appendantischen s'landts vanden Vrijen
 in wijtwerkinge vanden twaelfsten article van d'ordonnantie
 vanden Raede in Vlaenderen vanden 15. Januarij 1772.*

<i>Naemen der Eijgenaers</i>	<i>Stal boomgaard ostewijde Emmeel alle ten Stalle N.º</i>	<i>Canton van de prochie noordt, oost, suijt-ost west vande kercke,</i>	<i>ghetal der Stieren</i>	<i>ghetal der melk (geij)</i>	<i>ghetal der ospen</i>	<i>ghetal der veisles</i>	<i>getal der kalveren</i>	<i>totalen Nombere van jeder stal,</i>
<i>Pieten de Kijwe,</i>	<i>1</i>	<i>Noordt</i>	<i>0.</i>	<i>2.</i>	<i>0.</i>	<i>0.</i>	<i>0.</i>	<i>2.</i>
<i>Joans de Mon</i>	<i>2.</i>	<i>Noordt</i>	<i>0.</i>	<i>5.</i>	<i>0.</i>	<i>1.</i>	<i>2.</i>	<i>8.</i>
<i>David van Hoijbroeck,</i>	<i>3.</i>	<i>Noordt</i>	<i>0.</i>	<i>2.</i>	<i>0.</i>	<i>0.</i>	<i>0.</i>	<i>2.</i>
<i>Pieten allant,</i>	<i>4.</i>	<i>Noordt</i>	<i>0.</i>	<i>1.</i>	<i>0.</i>	<i>0.</i>	<i>0.</i>	<i>1.</i>

Rijksarchief Gent, Staten van Vlaanderen 11173. Voor veel dorpen zijn er gedetailleerde veetellingen bewaard.

het Vrije de centrale overheid er van probeerde te overtuigen dat de situatie in het westen van de kasselrij bijna hopeloos was, werd er een commissaris naar dit landsdeel gestuurd. Hij moest iedere parochie bezoeken om daar een lijst te maken waarop elke eigenaar vermeld stond, evenals de grootte van zijn kudde en de hoeveelheid dieren die gestorven of genezen waren.²⁵ Dit werd gerapporteerd aan de gedeputeerden van de Staten van Vlaanderen, die enthousiast reageerden omdat deze tabellen leken aan te tonen dat een verbazingwekkend grote hoeveelheid dieren van de ziekte herstelde. De gedeputeerden vroegen dan ook om deze gegevens op grotere schaal te verzamelen zodat ze zouden kunnen dienen om de centrale regering te overtuigen: de intentie was om aan te tonen hoeveel dieren er genazen van de ziekte en hoeveel schade er zou zijn aangericht waren ze allemaal geslacht geweest.

25 RAB, BBV, inv. 599. Brief van het Brugse Vrije, 07 november 1770.

Rijksarchief Gent, Verzameling gedrukte stukken (ongeklasseerd). De uitbraken van veepest doorheen de achttiende eeuw zorgden voor een ware publicatiegolf van medische pamfletjes.

Zowel het Vrije als de gedeputeerden van de Staten gebruikten deze gegevens om modificaties te bedingen aan de slachtpolitiek, eerst in het westen en daarna in het noorden van de kasselrij. Na vastgesteld te hebben hoeveel dieren er genazen, stelden ze zelfs voor om te experimenteren met geneesmiddelen om dit percentage eventueel omhoog te duwen.²⁶ Deze manier van argumenteren kende zeker zijn successen en zowel de modificaties als de experimenten werden uiteindelijk goedgekeurd.²⁷

De centrale overheid was echter ook zeer geïnteresseerd in dit soort gegevens en beval al snel hun algemene vergaring.²⁸ De conclusies die zij er uit trokken, waren van een heel andere aard. Volgens hen toonden ze aan dat de slachtpolitiek meer dieren redde dan dat er moesten sterven; het gebruik van geneesmiddelen kon dan weer niet meer dieren genezen dan de natuur zelf en

26 RAG, SvV, inv. 751. Manuscript getiteld: 'Observations sur la maladie epizootique, parmi le gros betail; le centre de ses déprédations, et les differences locales au Pais du Franc'.

27 Voor meer informatie over deze en andere experimenten, zie F. Van Roosbroeck, 'Experts, experimenten en veepestbestrijding in de Oostenrijkse Nederlanden, 1769-1785', in *Tijdschrift voor geschiedenis* 128:1 (2015) 23-43.

28 RAB, BBV, inv. 600. Brief van De Causmaecker, 22 november 1770; RAG, SvV, inv. 751. Brief van de gedeputeerden van de Staten van Vlaanderen, 24 december 1770; RAG, SvV, inv. 753. Brief van de Geheime Raad, 25 maart 1771.

Med 3459

VERHAEL
 VAN DEN *Med 3459*
 OORSPRONG EN VOORTGANK
 DER
BEHAELYKE SIEKTE
 ONDER HET
HOORN-VEE
 IN DE OOSTENRYKSCH
 PROVINTIEN
 DER NEDERLANDEN,

*Als mede der Maet-regels die het Hof
 genomen heeft om te beletten ofte
 immers te verminderen de daer
 uyt-volgende rampen, tot Brussel
 in de Fransche Taele uytgegeven door
 de Koninglyke Drukkerye; en in het
 Vlaems overgestelt*

Tot GENDT by PETRUS DE GOESIN Drukker
 van Haere Majesteit.

Verhael van den oorsprong en voortgank der behaelyke siekte onder het hoorn-vee in de Oostenryksche Provintien der Nederlanden. Te vinden op Google Books. Deze publicatie van de centrale overheid pree de slachtpolitiek en maakte gebruik van de statistische informatie verzameld door o.a. het Brugse Vrije.

was dus nutteloos.²⁹ Door verschillende regio's met elkaar te vergelijken, leken de cijfers zelfs aan te tonen dat het Vrije inderdaad gewoon de slachtpolitiek slecht uitvoerde: elders waren er immers toch geen problemen geweest?

We kunnen dus concluderen dat, in een poging de politieke crisis van 1771 te bezweren, de gedeputeerden van de Staten van Vlaanderen en de kasselrijen probeerden om het wantrouwen vanwege de centrale overheid weg te nemen door het gebruik van retorische middelen die een schijn van objectiviteit moesten opwekken. Deze gestandaardiseerde rapporten en statistische tabellen hadden echter een gemengd resultaat: de relatie tussen de verschillende overheden bekoelde weliswaar, maar toch bleven er verschillende meningen bestaan over hoe deze nieuw gecreëerde feiten geïnterpreteerd moesten worden. Hoewel het Vrije en de gedeputeerden er in slaagden om het beleid te laten aanpassen, konden ze toch niet vermijden dat de centrale overheid concludeerde dat het Vrije nalatig was geweest en geneesmiddelen nutteloos waren.

Het gedrag van de ziekte

De gegevens die door de verschillende overheden verzameld werden, zijn natuurlijk ook van onschatbare waarde voor historici en heemkundigen. De vele gedetailleerde veetellingen en de individuele formulieren (waarvan de

29 Anoniem, *Verhael van den oorsprong en voortgank der behaelyke siekte onder het hoorn-vee in de Oostenryksche provintien der Nederlandeners mede der maet-regels die het hof genomen heeft om te beletten ofte immers te verminderen de daer uyt-volgende rampen, tot Brussel in de Fransche Taele uytgegeven door de Koninglyke Drukkerye; en in het Vlaems overgestelt* (Gent 1771). ARA, *Secretarie van State en Oorlog*, 2142 bevat twee kladversies; gelijkaardige argumenten zijn te vinden in RAA, SvB, inv. kartons 468/18. Manuscript getiteld 'Observations sur la connexité de la mortalité du betail en la province de flandre'.

meeste bewaard worden in het Rijksarchief Gent, maar waarvan ook in vele lokale archieven exemplaren te vinden zijn) bieden een unieke inkijk in het achttiende-eeuwse landbouwbedrijf.³⁰ Tellingen zijn er voor nagenoeg elke Vlaamse kasselrij; de overgrote meerderheid van de formulieren is afkomstig van het westen van deze provincie en vooral van de kasselrijen Ieper, Kortrijk, Veurne en het Brugse Vrije. Deze formulieren bevatten natuurlijk enkel informatie over besmette hoeves – anders moest er geen formulier worden ingevuld – maar met 853 bewaarde exemplaren kunnen we toch spreken van een mooie dwarsdoorsnede van het Vlaamse boerenbedrijf.

Wel moet er kritisch worden omgegaan met de informatie die zij bevatten: zoals we hierboven hebben gezien, dienden zij een dubbel doel van disciplineren en bewijsstuk. Dit had dan ook een invloed op de informatie die zij bevatten: zo is het antwoord op vraag negen (waarbij aan de eigenaar gevraagd werd hoe hij dacht dat de ziekte zijn dieren had kunnen treffen) in de overweldigende meerderheid van de gevallen een variant op 'geene oorsaecke te weten' – wellicht vreesden de eigenaars aansprakelijk te worden gesteld voor de uitbraak waardoor ze geen schadevergoeding zouden krijgen. Een soortgelijke discretie was eveneens aan het werk bij vraag tien, waarbij er slechts door een handvol mensen werd bevestigd dat ze hun dieren hadden proberen te genezen door allerlei middeltjes toe te dienen, hoewel dit vaker moet zijn voorgekomen.

Desalniettemin bieden deze formulieren en tabellen de mogelijkheid om diverse historische vragen te beantwoorden en om een nader beeld te verkrijgen van de situatie binnen bepaalde landbouwbedrijven of hun situering binnen een bepaalde gemeenschap. Ter illustratie zal ik de bronnen gebruiken om na te gaan of de verzuchtingen van het Brugse Vrije, dat de veepest in hun polders niet in te nemen viel, op een grond van waarheid rustten. Aan de hand van belastingsontvangsten blijkt inderdaad dat de impact van de veepest aan de kust veel erger was dan in het binnenland: de inkomsten van het zogeheten 'bestiaalgeld', een belasting op vee, liepen hier wel 30 tot 35 percent terug, terwijl dit in het binnenland zelden meer dan 5 percent betrof.³¹ Het eerder geziene chronologisch overzicht van de uitbraak in 1770 en 1771, toen aan de kust de meeste slachtoffers vielen, suggereert dat de problemen die commissarissen en lokale overheden ondervonden eerder gevolg dan oorzaak waren van deze grote sterfte. Wat was dan wel de oorzaak van deze veel grotere impact? Twee factoren speelden hier een grote rol in: het beperkte wintervoer van de dieren aan de kust, en vooral de veel snellere verspreiding van de veepest tijdens deze vroege uitbraakgolf.

Voeding

Als we de 853 formulieren bekijken die bewaard zijn gebleven in de Rijksarchieven van Gent en Brugge, zien we dat er duidelijke verschillen zijn in de voeding die aan het vee gegeven werd.³² Aan de kust veranderde een zomers dieet dat draaide rond weidegang (maar liefst 92,16 percent van de eigenaars vermeldde hun dieren op de weide te laten) in de winter naar een dieet dat steunde op stro (84,31 percent) en hooi (58,82 percent), tot op zekere hoogte aangevuld met loof (19,60 percent) en kruiden (21,56 percent).³³

In het binnenland daarentegen waren stro en hooi minder belangrijk (gebruikt door respectievelijk 57,70 percent en 38,77 percent van alle eigenaars) terwijl rapen – bijna compleet afwezig in parochies in het kustgebied – in de winter gegeven werden aan 43,17 percent van alle kuddes. Het is dus duidelijk dat het veebezit in het binnenland sterk ingebed zat in een gemengd landbouw-

30 Voor meer info hieromtrent zie F. Van Roosbroeck, *To cure is to kill? Cattle plague, state intervention and veterinary knowledge in the Austrian Netherlands (1769–1785)* (Onuitgegeven doctoraatsthesis, Antwerpen 2016).

31 F. Van Roosbroeck, *To cure is to kill?*, 33–35.

32 Zie ook voetnoot 2.

33 Behalve de betekenis van 'loof' als het gebladerte van alle soorten groente, verwees het woord ook specifiek naar het loof van rapen. P. Lindemans, *Geschiedenis van de landbouw in België* (Antwerpen 1994 [1952]) 437. Wat er hier in de bron dus juist werd bedoeld is dus onduidelijk.

systeem waarbij klaver en rapen – de klassieke gewassen van het in de achttiende eeuw opkomende vierslagstelsel – werden gebruikt als veevoer voor op stal staande kuddes, wiens mest daarna weer op de velden gebruikt werd.³⁴ Bovendien gebruikten significante percentages van binnenlandse eigenaars ook andere gewassen zoals wortels (22,47 percent in de winter)³⁵ of bijproducten van industriële processen zoals oliekoeken (8,37 percent), koolzaadkoeken (2,64 percent) of draf (3,08 percent) op veel grotere schaal dan in de kustregio.

Zodoende genoot de veestapel in het binnenland van een dieet dat zowel rijker als gevarieerder was dan dat aan de kust. Voor deze laatste lijkt het plausibel dat een dergelijke eenzijdige voeding geleid zou kunnen hebben tot tekorten van bepaalde voedingsstoffen en problemen met het immuunsysteem.³⁶ Het is daarom dat vee dat vandaag de dag uitsluitend gevoederd wordt met hooi of stro ook een bijkomende reeks supplementen krijgt.³⁷ Dit moet natuurlijk een hypothese blijven omdat de exacte kwaliteit en de chemische samenstelling van het gebruikte voeder onbekend blijft, maar het grote verschil tussen eigenaars aan de kust en eigenaars in het binnenland maakt het plausibel dat dit ook een invloed had op de impact van de ziekte.

In de commerciële veeteelt van de kustvlakte werden dieren vetgemest op de zomerse weiden om daarna in de herfst op de (Franse) stedelijke markt verkocht te worden. In de winter werd een kleinere hoeveelheid vee op stal gehouden om te kweken, gevoed met een kleine hoeveelheid hooi en stro. In de lente ten slotte werd er een grote hoeveelheid mager vee geïmporteerd uit het binnenland en begon de cyclus opnieuw.

Uit vele bronnen blijkt dat dit systeem maar een zeer beperkte foutenmarge had. Zo hoopte de centrale overheid in april 1771 dat ze de weidegang in de Brugse kustpolders konden uitstellen omdat ze vreesden dat dit zou leiden tot een nieuwe opstoot van veepest. Het Brugse Vrije moest melden dat dit onmogelijk was omdat de voorraad stalvoeder van vele eigenaars al begon op te raken. Ze getuigden:

de absoluyte onmogelickheyt om te konnen surcieren der garsganck van het hoornvee voor den tydt van dry weken in den tyde dat binnen onsen lande van alsnu in de respectie garsinghen den meerderen deele van het hoornvee te bevinden is, het welcke faute van fouragie in de selve moet pastureren ende telcken jaere aldus geploghen is geworden, te meer den lantsman voor de uytwinteringe ende voeder van syn hoornvee tot de garssinghe gedestineert sijn maer en voorsiet ende den meerderen deele besaeyt om toe te comen dan tot ontrent de maent Meye als wanneer men gewoon is om genougen gars te hebben voor het selve, wy derven Ul eerweerde edele ende weerde noch ten surpluyse in reflectie stellen ende niet min versekeren, dat independent van de schaersheyt ende excessive dierte den fouragie tot op de stallen te houden het hoornvee drye weken langer als het selve gewoon was den garsganck te nemen, volgens het gemeyn gevoelen ende van generaelyck alle de erwaereste lantslieden, het hoornvee tot synnen gewenschten uytval van vettigheyt niet en soude connen gheraecken, dit wel naementlick met opmerck tot hunne solide ende onwederleggelycke redenen, dat het gars tot sekere grootte gecommen synde, soo men seght, seurchtigh valt ende door het pasturerende vee selfs meer met tegenheyt als met smaeck geeten wordt.³⁸

34 P. Lindemans, *Geschiedenis van de landbouw in België*, 428–437; E. Thoen en E. Vanhoute, 'The "Flemish Husbandry" at the edge: the farming system on small holdings in the middle of the 19th century', in: E. Thoen and B.J.P. van Bavel, *Land productivity and agro-systems in the North Sea area (Middle Ages-20th century). Elements for comparison* (Turnhout 1999) 271–296.

35 The relative popularity of this crop (as well as that of turnips) is perhaps explained by their use as catch crops: E. Thoen and E. Vanhoute, 'The "Flemish Husbandry" at the edge', 285–286.

36 J.A. Carroll en N.E. Forsberg, 'Influence of stress and nutrition on cattle immunity', in: *Vet. Clin. Food. Anim.* 23 (2007) 105–149.

37 R.O. Kellems en D.C. Church, *Livestock feeds and feeding* (Upper Saddle River 2010) 154–155.

38 RAG, SvV, inv. 11180B. Brief van het Brugse Vrije, 02 mei 1771. See also RAB, BBV, inv. 600. Rapport van het Brugse Vrije, 28 april 1771.

4^e L Y S T E

Van het geabandonneert deel van *Heiligen Woorden* onder de directie van *Leopoldus heems* t'federt den 6ten 8ten 1771 tot den 9ten weseude dry daegen, forterende onder dese directie de Prochien van *Koolkerke met Sint gillisshout, gatte Wand, Stad Brugge, Duidzele, Kamscaffela, S. J. bewyghen, heyl, ende Kewille,*

NAEMEN DER PROCHIEEN.	Naemen der Eigenaecten.	Geleghentheyd der Blijcken ofte Stallen, zuyd, oost, noord ofte west de Kerke.	Groote der Blijcken.	Daete van het begin der Siekten en het Planten van den Pael voor kenteeken van diere.	Geraal der Blijcken die ter daete van het begin der Siekte in den Blicke ofte Stal zyn geweest.	Geraal van de gecreverde beeffen gedurende de daegen van dese Lyfte.	Daete van het creveren ende del ven.	Hoe veel gecrevert tot de daete van de laefte denunciatie van dood ofte fiekte.	Hoe veel geneesen ter daete van de laefte denunciatie van dood ofte fiekte.	Hoe veel alsdan noog sonder fiekte in den Blicke ofte Stal zyn gebleven.
<i>heyl</i>	<i>jan v. roudale</i>	<i>noord</i>	<i>4te 0.0</i>	<i>7ten 8ten</i>	<i>2</i>	<i>1</i>	<i>7ten 8ten</i>			<i>1</i>
<i>Kamscaffela</i>	<i>jan v. schuyt</i>	<i>west</i>	<i>15te 0.0</i>	<i>7ten 8ten</i>	<i>8</i>					<i>1</i>
<i>Duidzele</i>	<i>sebastiaan de landinck</i>	<i>oost</i>	<i>15te 1.0</i>	<i>17ten 8ten</i>	<i>15</i>	<i>1</i>	<i>7ten 8ten</i>	<i>3</i>		
<i>Sijfendeghe</i>	<i>jeans claryt</i>	<i>oost</i>	<i>20te 0.0</i>	<i>27ten 8ten</i>	<i>13</i>	<i>2</i>	<i>7ten 8ten</i>	<i>3</i>		
<i>Duidzele</i>	<i>jeans van wijnsbeeghe</i>	<i>noord oost</i>	<i>9te 0.0</i>	<i>20ten 8ten</i>	<i>8</i>	<i>1</i>	<i>5ten 8ten</i>	<i>2</i>		
<i>Kamscaffela</i>	<i>jan v. schuyt</i>	<i>west</i>	<i>10te 0.0</i>	<i>16ten 8ten</i>	<i>14</i>	<i>1</i>	<i>7ten 8ten</i>	<i>1</i>		<i>7</i>
<i>Sijfendeghe</i>	<i>michiel vergaete</i>	<i>huyd west</i>	<i>9te 1.0</i>	<i>29ten 8ten</i>	<i>12</i>	<i>1</i>	<i>7ten 8ten</i>			
<i>Kewille</i>	<i>jan v. d. m. d. m.</i>	<i>oost</i>	<i>16te 0.0</i>	<i>20ten 8ten</i>	<i>12</i>					

Rijksarchief Brugge, Bundels Brugse Vrije 602. Om het gedrag van de ziekte nader in kaart te brengen, werd er voor het noorden van het Brugse Vrije gedetailleerde informatie verzameld.

Bovendien waren er verschillende klachten dat het op stal houden van dieren in locaties waar er ziekte was uitgebroken, zoals in het binnenland gedaan werd, gewoon niet mogelijk was in het Vrije omdat er niet genoeg plaats en voeder aanwezig was in de stallen.³⁹ Het was evenmin mogelijk om aan extra voeder te geraken. We kunnen dus concluderen dat gebrekkige voeding in de wintermaanden, tekorten aan voeding, en onvoldoende plaats om dieren in de lente en zomer op stal te houden, belangrijke factoren waren die de grotere sterftegraad in het kustgebied mee verklaren.

39 ARA, GR, inv. 1247/B. Manuscript door de gedeputeerden van de Staten van Vlaanderen, niet later dan 06 december 1770.

Snelheid van verspreiding

Epidemiologische modellen van de veepest maken duidelijk dat de omvang van een uitbraak vooral bepaald wordt door de snelheid waarmee de ziekte zich kan verspreiden.⁴⁰ Kunnen we op basis daarvan aannemen dat het grote verschil tussen de kustregio en het binnenland verklaard kan worden door het gemak waarmee de ziekte zich kon verspreiden?

40 P.B. Rossiter en A.D. James, 'An epidemiological model of rinderpest. II. Simulations of the behaviour of rinderpest virus in populations', in *Trop. Anim. Hlth. Prod.* 21 (1989) 72-74.

Deze hypothese kan getest worden met behulp van de eerder besproken bronnen. In de eerste plaats zijn er gedetailleerde tabellen bewaard van juli 1771

tot februari 1772, die in het noorden van het Brugse Vrije om de drie dagen werden opgesteld om de ziekte in kaart te brengen. Voor 44 parochies werd er opgetekend wat de naam was van de eigenaar van de getroffen kudde, de locatie van zijn weide of stal ten opzichte van de dorpskerk en eventueel de grootte van deze weide, de datum waarop er voor het eerst tekenen van ziekte waren opgemerkt, het totaal aantal dieren in de kudde, het aantal dieren dat in de voorbije periode was gestorven en de datum waarop ze gestorven waren, en finaal ook het totale aantal dode, genezen, en gezonde dieren in de kudde.⁴¹ Voor 19 van deze parochies zijn er eveneens tellingen van de volledige vee-stapel bewaard uit september 1771.⁴² Samengenomen laten deze datareeksen het toe om een gedetailleerd beeld op te maken van het gedrag van de ziekte. Zo kan de impact gemeten worden van bijvoorbeeld het totaal aantal dieren, het aantal dieren per hectare, en de snelheid van verspreiding op zowel ziektegraad als sterftegraad.

Uiteindelijk bleek dat enkel deze snelheid van verspreiding een invloed had op de ziektegraad en daarmee ook op de sterftegraad: daar waar de ziekte snel om zich heen sloeg, werden er veel meer dieren ziek en stierven er uiteindelijk dus ook meer. Dit lijkt ook te verklaren waarom er in de jaren 1770–1772 zoveel meer dieren stierven in het kustgebied en waarom de veepest in het binnenland zoveel gemakkelijker onder controle te brengen leek: aan de hand van de eerder genoemde 853 formulieren kunnen we eveneens de snelheid van verspreiding in het binnenland reconstrueren omdat ze ook de datum van elke ziekte vermelden. Wat blijkt? Terwijl in het kustgebied in 1771 om de 3,27 dagen een nieuw bedrijf getroffen werd door de veepest, was dit om de 5,5 dagen in het binnenland.⁴³ Bijna dubbel zo lang! Na 1772, dus na het verdwijnen van de veepest in zijn wilde vorm, verspreidde de ziekte zich ook in het kustgebied veel trager (een gevolg van de hoge immuniteitsgraad onder de overgebleven dieren), wat verklaart waarom de overheid na 1772 nooit meer de controle over de uitbraak verloor.⁴⁴

We kunnen dus concluderen dat het Brugse Vrije een punt lijkt gehad te hebben: de veeteelt was heel anders in het kustgebied, en in haar open polders kon de ziekte zich aanvankelijk veel sneller verspreiden. Dat ze veel meer slachtoffers maakte, hoeft dus niet te verbazen.

41 RAB, *BBV*, inv. 602.

42 RAB, *BBV*, inv. 614. Te weten: St-Jans-op-den-Dijk, Varsenare, Koolkerke, Moerkerke, Wenduine, Heist, Meetkerke, Nieuwmunster, Stallhille, Ramskapelle, Vlissegem, Knokke, Zuienkerke, Lissewege, Bredene, Uitkerke, Dudzele, Houtave, en Klemkerke.

43 Het gaat hier om de mediaanwaarde.

44 F. Van Roosbroeck, *To cure is to kill?*, 41–70.

Conclusies

Toen de veepest uitbrak in de Oostenrijkse Nederlanden in 1769, werd er een grootschalige bestrijdingspolitiek opgestart waarbij dieren preventief werden geslacht en hun eigenaars werden vergoed. Hoewel deze slachtpolitiek goed leek te werken in het Vlaamse binnenland, was dit veel minder het geval in de kustpolders. In 1770–1772 verwoestte de veepest hier een groot deel van de veestapel. Dit leidde tot een politiek conflict tussen enerzijds de plaatselijke en regionale overheden, die beweerden dat de slachtpolitiek in het kustgebied niet kon worden toegepast, en de centrale overheid, die deze eersten beschuldigde van incompetentie en bedrog.

Om deze crisis te bezweren, werd er door het Brugse Vrije en de gedeputeerden van de Staten van Vlaanderen begonnen met het versturen en verzamelen van voorgedrukte formulieren en statistische gegevens. Deze vergemakkelijkten het toezicht op de acties van lagere besturen, het vergaren van informatie over de situatie op het

terrein, en het overtuigen van de centrale overheid. Tot op zekere hoogte was dit wel succesvol, maar aangezien de cijfers ook anders geïnterpreteerd konden worden, bleef toch de indruk bestaan dat het niet de slachtpolitiek was die gefaald had in het kustgebied, maar wel haar uitvoering. Diezelfde bronnen toonden echter duidelijk aan dat het Brugse Vrije toch een punt had: de ziekte gedroeg zich in het kustgebied heel anders en de commerciële veeteelt die hier bedreven werd verergerde de impact van de ziekte. De formulieren en tabellen die in eerste instantie de veepestbestrijding tot doel hadden, vormen echter ook een unieke bron die ons een ongeëvenaard inzicht biedt in het achttiende-eeuwse platteland: de aard, grootte en zelfs inrichting van de individuele bedrijven, de voeding van de dieren, de duur van stalling of weidegang,...

Biografie

Filip Van Roosbroeck behaalde in 2016 zijn doctoraat aan de universiteit Antwerpen met een verhandeling over de veepest in de achttiende eeuw. Momenteel is hij als postdoctoraal onderzoeker verbonden aan het ING-Huygens instituut.

Bibliografie

Om de Vlaamse landbouw in deze periode te begrijpen, kan men het best terecht bij Erik Thoen, Tim Soens, en Thijs Lambrecht. Zie in het bijzonder:

- T. Lambrecht, *Een grote hoeve in een klein dorp. Relaties van arbeid en pacht op het Vlaamse platteland tijdens de 18de eeuw* (Gent, 2002).
- T. Soens, *De spade in de dijk? Waterbeheer en rurale samenleving in de Vlaamse kustvlakte (1280–1580)* (Gent, 2009).
- E. Thoen, *Landbouweconomie en bevolking in Vlaanderen gedurende de late Middeleeuwen en het begin van de Moderne Tijden. Testregio: de kasselrijen van Oudenaarde en Aalst* (Gent, 1988)

De relatie tussen samenlevingsvormen (vooral op het platteland) en de omgang met rampen wordt verder bestudeerd in het werk van Tim Soens, maar ook in de publicaties van Dan Curtis en Bas van Bavel:

- B.J.P. van Bavel en D. Curtis, 'Better understanding disasters by better using history: systematically using the historical record as one way to advance research into disasters', in *International journal of mass emergencies and disasters* 34/1 (2016) 143–169.
- D. Curtis, *Coping with crisis: the resilience and vulnerability of pre-industrial settlements* (Abingdon, 2014).

Voor veeziekten en vroegmoderne geneeskunde in het algemeen, zie:

- B. Duden, *The woman beneath the skin* (Cambridge, 1991).
- M. Stolberg, *Experiencing illness and the sick body in early modern Europe* (Basingstoke en New York, 2011).
- A. Woods, *A manufactured plague: the history of Foot and Mouth Disease in Britain, 1839–2001* (Londen, 2004)

De veepest tenslotte is al behandeld door onder meer de volgende historici:

- D. Dalle, 'De verwoestingen aangericht door de veeplaag en de sterkte van de rundveestapel in Veurne-Ambacht in de tweede helft van de 18de eeuw', *Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, Nieuwe Reeks, 13 (1959) 99–102.
- R. De Herdt, *Bijdrage tot de geschiedenis van de veeteelt in Vlaanderen, inzonderheid tot de geschiedenis van de rundveepest 1769–1785* (Gent en Leuven, 1970).
- F. Vallat, *Les boeufs malades de la peste* (Rennes, 2009).
- F. Van Roosbroeck, *To cure is to kill? State intervention, cattle plague and veterinary knowledge, 1769–1785* (Onuitgegeven doctoraatsverhandeling, Antwerpen, 2016).
- P.A. Koolmees, 'Epizootic diseases in the Netherlands, 1713–2002: veterinary science, agricultural policy, and public response', in K. Brown and D. Gilfoyle (eds.), *Healing the herds: disease, livestock economies, and the globalization of veterinary medicine* (Athens OH, 2010) 19–41.